

Reflection of Martyrdom and Sacrifice in the Poetry of Ahmad Moharram¹

hedayatollah taghizadeh

*Associate Professor of Department of Language and Literature, Farhangian University of Tehran
(IranResponsible Author)*

drtaghizadeh@yahoo.com

fahimeh ghorbani

*PhD student in Arabic language and literature, Razi University, kermanshah, Iran
fahimeh.ghorbani@yahoo.com*

Abstract:

The literature of martyrdom and sacrifice represents the trials of a generation engaged in jihad and struggle for the liberation of their land, religion, culture, and traditions from the claws of invaders and oppressors, portraying in firm poetic and literary expressions the sanctity of national and human values for future generations. Many contemporary poets have addressed this theme in their works. Ahmad Moharram is an Egyptian poet who the resistance of the Egyptian people has led to the manifestation and reflection of the culture of martyrdom and selflessness in his. Moharram has embedded a love for the homeland within himself and, to better depict the defense of the homeland, has used the pen to illustrate the role of martyrs and martyrdom. This research, using an analytical-descriptive method, examines the position of the martyr and his role in the awakening of the people. The results indicate that Moharram has created beautiful images of the strong determination and sincere intentions of the martyrs. He views martyrs as eternal leaders and models of resistance and jihad in society, where martyrdom, like a crown upon their heads, always shines brightly and illuminates the path of their compatriots. Reflecting concepts of respect and appreciation for martyrs, emulation, encouragement for striving, and action against injustice and oppression are among the most important objectives found in the poet's works. He believes that the fragrance of martyrdom and the memory of martyrs' sacrifices will always serve as a reminder for our behavior, actions, and words in this transient world.

Keywords:

Ahmad Moharram, contemporary poetry, martyrdom, martyr

¹ Date Received: 2024-02-18 Revision date: 2024-03-23 Date of admission: 2024-06-19 Online publication date: 2024-06-24

تأملات الشهيد والاستشهاد في أشعار أحمد محرم^١

هدايت الله تقى زاده

أستاذ مشارك في قسم اللغة والأدب، جامعة فرهنجيان في طهران (المؤلف السئول)

drtaghizadeh@yahoo.com

فهيمة قرباني

طالب دكتوراه في اللغة العربية وآدابها، جامعة الرازي، كرمانشاه، إيران

fahimeh.ghorbani@yahoo.com

الملخص

أدب الاستشهاد والايثار هو الأدب الذي يعبر بقوة عن تجارب الجهاد ونضال جيل مقاوم ومقاتل لتحرير أرضه ودينه وثقافته وتقاليدته من المعتدين ومغتصبي القيم الوطنية والإنسانية للأجيال القادمة، ويجسد تعبيراً شعرياً وأدبياً قوياً. وقد تناول العديد من الشعراء المعاصرين هذه القضية في أشعارهم. أحمد محرم، شاعر مصري، هو أحد الشعراء الذين تعكس أشعارهم ثقافة الاستشهاد والتضحية في مقاومة الشعب المصري. لقد زرع محرم الوطنية في نفسه، ومن أجل تمثيل أفضل للدفاع عن الوطن، تم رسم الشهداء والاستشهاد ومكانتهم. وقد تناول هذا البحث تحليل مكانة الشهيد ودوره في يقظة الشعب بالمنهج الوصفي التحليلي. وتشير نتائج البحث إلى أن محرم قد خلق صوراً جميلة لعزيمة الشهداء ونواياهم الصادقة، ويعتبر الشهداء قادة ونماذج خالدة للمقاومة والجهاد في المجتمع، الذي يظل استشهادهم دائماً كالتاج على رؤوسهم. يرأس وينير درب أبناء الوطن. إن انعكاس مفاهيم تكريم الشهداء وتكريمهم، وكونهم قدوة، وتشجيع النضال والعمل ضد الظلم، من أهم الأهداف التي يمكن ملاحظتها في أشعار الشاعر، فهو يرى أن رائحة الشهادة وذكرى التضحية إن كلمة الشهداء هي دائماً دفعة للسلوك والعمل، وسيكون خطابنا في هذه الدنيا الفانية.

الكلمات المفتاحية:

أحمد محرم، الشعر المعاصر، الاستشهاد، الشهيد

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

^١ تاريخ الاستلام: ١٤٠٢/١١/٢٩ تاريخ المراجعة: ١٤٠٣/٠١/٠٤ تاريخ القبول: ١٤٠٣/٠٣/٣٠ تاريخ النشر على الانترنت: ١٤٠٣/٠٤/٠٤

بازتاب شهید و شهادت در اشعار احمد محرم^۱

هدایت الله تقی زاده

دانشیار گروه زبان و ادبیات دانشگاه فرهنگیان تهران (نویسنده مسئول)

drtaghizadeh@yahoo.com

فهیمة قربانی

دانشجوی دکتری زبان و ادبیات عرب، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران

fahimeh.ghorbani@yahoo.com

چکیده

ادبیات شهادت و ایثار، ادبیاتی است که آموزه‌های جهاد و مبارزه یک نسل مقاوم و مبارز برای رهایی سرزمین، دین، فرهنگ و سنت‌هایشان از چنگال متجاوزگران و یغماگران به حریم ارزش ملی و انسانی را برای نسل‌های آینده، در بیان محکم شعری و ادبی ترسیم می‌کند. بسیاری از شاعران معاصر در اشعارشان به این موضوع پرداخته‌اند. احمد محرم شاعر مصری از جمله شاعرانی است که مقاومت مردم مصر باعث تجلی و انعکاس فرهنگ شهادت و از خودگذشتگی در اشعار او شده است. محرم حب وطن را در درون خود پرورده است و برای بهتر مجسم کردن دفاع از وطن، از شهید و شهادت و جایگاه آنان به قلم‌فرسایی دست زده است. این پژوهش با روش تحلیلی - توصیفی، جایگاه شهید و نقش او در بیداری مردم را بررسی کرده است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که محرم، تصاویری زیبا از عزم را سخ و نیت صادق شهیدان خلق کرده است او شهیدان را رهبران و الگوهای جاودانه مقاومت و جهاد در جامعه می‌داند که شهادت مانند تاجی بر سر آنان همواره درخشان است و مسیر هموطنان را روشن می‌کند. بازتاب مفاهیم احترام و تقدیر شهیدان، الگوپذیری، تشویق به مجاهدت و اقدام علیه ظلم و ستم از مهم‌ترین اهدافی است که در اشعار شاعر دیده می‌شود او معتقد است عطر شهادت و یاد جان‌فشانی شهیدان، همواره تلنگری برای رفتار و کردار و گفتار ما در این دنیای فانی خواهد بود.

کلیدواژه:

احمد محرم، شعر معاصر، شهادت، شهید.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

^۱ تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۲۹ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۱/۰۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۳۰ تاریخ انشمار آنلاین: ۱۴۰۳/۰۴/۰۴

نتیجه

شعر به عنوان ریسمانی است که شاعر با مضامین و مفاهیمی که در شعرش بیان می‌کند به واسطه آن احساسات مردم را به بند کشیده و مسخر خویش کرده و روح آنان را با مضامین شعرش عجین می‌کند. از بن‌مایه‌های شعر شاعران پایداری و مقاومت، شهید و شهادت است، شهادت تأثیر بسزایی در تحولات اجتماعی و سیاسی و فرهنگی یک ملت دارد.

- با توجه به یافته‌های تحقیق احمد محرم حقیقتاً شاعری اسلامی و متعهد و قدردان مقام شهید به شمار می‌رود، و حبّ وطن و عربیت جایگاه عظیمی در شعرش دارد و با اینکه شاعر مصری است و به قومیت و اسلام بسیار اهمیت می‌داد، او تنها به بزرگداشت شهیدان مصر نمی‌پردازد؛ بلکه شهیدان سرزمین عرب را تکریم و تقدیس می‌کند و آنان را بزرگ می‌شمارد، این تفکر شاعر برگرفته از افکار دینی اوست. شعر او نشأت گرفته از احساسات عمیق اوست، احساساتی پرشور و تپنده که در قالب کلمات و الفاظ در اشعارش جلوه‌گری می‌کنند.

- یاد شهیدان و تکریم اسوه‌های مقاومت از نموده‌های دیگر فرهنگ شهادت و مقاومت در اشعار محرم است. احمد محرم در شعرش دعوت می‌کند به ارج نهادن بر مقام شهیدان با برگزاری مراسم یادبود برای آن سفرکردگان ره عشق.

- دردی که از هرج و مرج و نداشتن آزادی بر روی سینه شهیدان سنگینی می‌کرد آنان را برانگیخت که بر این راه قدم بگذارند و از خود و هرچه متعلق به آن‌هاست عبور کنند و تا از درد و غم ملت بکاهند. که در شعر احمد محرم نمود یافته است.

- محرم برای تحریک و تشویق به مبارزه از اسلوب استفهام استفاده کرده تا ذهن‌ها را درگیر مطالب خود کرده و روح مبارزه‌طلبی و دفاع از وطن و آرمان‌های آن را در دل‌ها نهادینه سازد و همچنین از آنجاکه هر ملتی به حفظ میراث اهتمام می‌ورزد، برای جنبش ملت بحث از میراث و تلاش برای نگهداری از آن را در شعرش جلوه می‌دهد تا غیرت مردمان را برانگیزد.

- محرم معتقد است با برپا کردن مراسم عزاء و اندوه، مجد و عزت زنده و پابرجا نمی‌ماند بلکه خون‌های ریخته شده هستند که جان تشنه ملت را سیراب و مسیر راه را روشن می‌کنند و شهیدان را با ویژگی‌های ماندن نور و حقانیت و عدالت یاد می‌کند که همواره زنده و پرتوافشان مسیر رهروان خود هستند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱- مقدمه

مفهوم شهید یکی از بافضیلت‌ترین مفاهیم و ارزش‌ها در جهاد و مقاومت اسلامی است. درون‌مایه شهید و شهادت از موضوع‌های دیرینه ادبیات است که از سوی شاعران همه ادوار مورد توجه قرار گرفته و یکی از موضوعاتی است که توانسته ادبیات حماسه را زنده نگه دارد. از زمانی که خورشید اسلام بر آسمان جهان شروع به پرتوافکنی کرد، ذهن و افکار بسیاری از شاعران از جمله عرب‌زبان متوجه اهمیت شهید و شهادت شد و مقام شامخ شهیدان را با کلمات و تعبیرات و خلق تصاویر در اشعارشان به نمایش گذاشتند. آرمان‌ها و سرگذشت شهیدان و فرهنگ شهادت چنان با عواطف و احساسات شاعران عجین شده است که شعرهای شاعران، خود، آیینه‌ای هستند که آرمان‌های شهیدان را متبلور می‌کنند.

در دنیای امروز مسئله دفاع از وطن بسیار حائز اهمیت است و با مفهوم شهادت آمیخته است. شاعران و نویسندگان بسیاری برای بیان اهمیت آن اسلحه قلم را در دست گرفته و سعی دارند رسالتشان را به انجام برسانند. مصر نقش مهم و بسزایی در فرهنگ شهادت و مقاومت در برابر استکبار و استبداد دارد. احمد محرم شاعر اسلامی و مصری است که درد و رنج جامعه و وطنش را درک کرده و روح او با مفاهیم اسلامی عجین شده او سعی کرده است به طریقی با اشعارش روح مبارزه را در اذهان امت زنده کند و مردمش را با بیان مقام والای شهیدان و عاقبت نیکوی آنان، به جان‌فشانی و از خودگذشتگی دعوت کند. او از جمله شاعران مصری است که توانست وظیفه خود را در قبال شهیدان ملتش به خوبی به انجام برساند و فداکاری فرزندان غیرتمند سرزمینش را به شکلی زیبا به تصویر بکشد. مضامین شعری که در اشعار هر شاعری به چشم می‌خورد، بیانگر اندیشه‌های اوست و این درون‌مایه می‌تواند به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم متأثر از شرایط اجتماعی و سیاسی شاعر باشد. اشعار «حرم» نیز بازتاب روح انقلابی و مبارزه‌طلبی او علیه ظلم و ستم است؛ بنابراین، مقاله حاضر ضمن معرفی شخصیت احمد محرم و نگاهی گذرا و اجمالی به فرهنگ شهید و شهادت درصدد بیان جلوه‌های شهادت و ایثار و تشویق امت به پایداری و تقدیس از مقام شهیدان از رهگذر اشعار احمد محرم بر اساس دیوان شعری او با عنوان «سیاسیات» جلد یک و دو، است. این مقاله بر آن است با روش توصیفی - تحلیلی به سؤالات زیر پاسخ دهد:

۱. مفاهیم شهید و شهادت در شعر احمد محرم چگونه تجلی یافته است؟ ۲. شاعر در برانگیختن روح مبارزه و القای روحیه شهادت‌طلبی تا چه حد موفق بوده است؟ ۳. شهید در اشعار وی بیشتر بازتاب چه مفهومی است؟

۱-۱. پیشینه تحقیق:

از آنجایی که مسئله شهید و شهادت، موضوعی است که مورد توجه بسیاری از پژوهشگران و نویسندگان قرار گرفته، آثار بسیاری به رشته تحریر درآمده است که به مواردی از آن اشاره می‌شود:

مقاله «الشهید فی شعر عزالدین المناصرة» کبری روشنفکر و همکاران (۱۴۳۸) مجله آفاق الحضارة الإسلامية. نویسندگان به تأثیرپذیری شاعر از شیوه‌های اسلامی و بررسی شخصیت‌های اسلامی و قرآنی و همچنین به نقش شهید در زندگی و مرگش در اشعار شاعر پرداخته‌اند.

مقاله «الشهید و الشهادة فی الشعر» احمد دحبور و «سلمان هراتی» ناهده فوزی و همکاران، (۱۳۹۶) مجله ادبیات تطبیقی دانشگاه رازی کرمانشاه. در این مقاله به بررسی تطبیقی مضمون شهید و شهادت و بیان وجوه مشترک و تفاوت‌های توصیف‌های این دو شاعر پرداخته شده است و همچنین تبیین مکان و جایگاه شهید در ادب فلسطینی و ایرانی بررسی شده است.

مقاله «تجلیات الشهید و الشهادة فی شعر الشاعر العراقي محمدحسین آل یاسین» رسول بلاوی، رحیم رویضی و جمال غافل (۲۰۲۱) مجله حویلیات جامعه قائمیه للعلوم الاجتماعیه و الإنسانی. نویسندگان به بررسی جایگاه والای شهید خصلت‌های او مانند «بردباری، اراده و کرامت» در شعر شاعر پرداخته‌اند.

مقاله «شهید و الشهادة فی العربی المعاصر» امیر مقدم متقی، (۱۴۳۲) مجله آفاق الحضارة الإسلامية. نویسنده به بررسی موضوع شهادت در شعر ابراهیم طوقان، ابوشادی و شاعر قروی پرداخته است.

درباره احمد محرم نیز تحقیقات و پژوهش‌هایی صورت گرفته است از جمله آن‌ها:

مقاله «الوطنیة الصادقة فی شعر احمد محرم» حامد صدقی و احمدرضا صادقی (۱۳۸۸) مجله زبان و ادبیات عربی. نویسندگان با تحلیل شعرهایی با مضمون میهن و وطن، دیدگاه محرم در مورد وطنش مصر بررسی کرده‌اند.

مقاله «واکاوی مؤلفه‌های وحدت اسلامی در اشعار احمد محرم» مالک عبدی (۱۳۹۶) نویسنده به این دستاورد رسیده که محرم مضامینی وحدت‌جویانه را با دیدگاهی کلی مانند پرهیز از تفرقه، پرهیز از قومیت‌گرایی و... را بررسی کرده است.

مقاله «تحلیل میهن‌دوستی و آزادی‌خواهی در اشعار احمد محرم» محمد حسن‌زاده (۱۴۰۱) دو فصلنامه پژوهش در آموزش زبان و ادبیات عرب. نگارنده در اشعار محرم به بررسی عشق به میهن و توجه به فرهنگ و تمدن و دعوت به همبستگی و اتحاد پرداخته است

مقاله «الشاعر احمد محرم (الشعره الإسلامی)» عبدالله فتحي ظاهر (۱۴۳۳) مجله دانشکده علوم اسلامی دانشگاه موصول. در اشعار بسیاری از شاعران عربی و فارسی مفهوم شهید و شهادت بررسی شده است لکن این جستار به دنبال بررسی و تحلیل بازتاب شهید و شهادت از دریچه نگاه شاعر مصری احمد محرم است و در اشعار شاعر مذکور این مضمون تاکنون بررسی نشده است.

۲- نگاهی به زندگی احمد محرم

احمد محرم در روستای «باب‌الوزیر» از توابع قاهره روز یکشنبه ماه محرم ۱۲۹۴ هجری همزمان با ۲۰ برابر سال ۱۸۷۷ میلادی در خانواده‌ای متوسط متولد شد و به شاعر «العروبة والاسلام» شهرت یافت و به قضایا و مسئله‌های امت اسلامی و عربی اهمیت می‌داد، شعر او سیاسی است و از قضایای امت دفاع می‌کند و در مشکلات امتش فرو می‌رود. پدرش حسن افندی عبدالله اصالتاً ترکی بود که عرب شده بود و فقط نسب ترکی داشت چون زبانش زبان عربی و خواندندش عربی بود و علاقه شدید به زبان عربی و خصوصاً شعر داشت؛ بنابراین محرم هویت اصیل عربی خود را حفظ کرد و ترکی نیاموخت. او قرآن کریم را در یکی از مدارس استان بحیره حفظ کرد، در منزل پدرش توسط معلم خصوصی که پدرش برای تربیت فرهنگی او در نظر گرفت، اصول کتابت و قرائت را یاد گرفت. این اصول در شعرش جهت‌گیری واضحی داشت، به تمجید اسلام و دفاع از آن در ادبیات و شعرش پرداخت، علاقه و گرایش به نویسندگی در او شکوفا شد و رشد کرد و در کودکی به نوشتن روی آورد. زندگی احمد محرم همزمان بود با تغییرات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی بود که در جهان عربی و اسلامی به مدت بیش از نیم‌قرن رخ داد که طی این مدت قصیده‌های طولانی درباره عربییت و اسلام منتشر کرد و به وحدت مسلمانان، متحدشدن صف‌هایشان، ایستادن و جنگ در برابر استعمار تشویق کرد، او نمونه‌ای والا در فداکاری و دفاع از حق است و چنگ زدن پایبندی به ارزش‌ها، اخلاق و اصولی است که اسلام آن‌ها را برای گسترش عدالت، مساوات برابری و برادری میان افراد جامعه اسلامی آورده است. (محرم، ۱۹۸۴: ج ۱، ۵)

احمد محرم به مدرسه الاحیاء و البعث در شعر عربی منسوب است. دیوان «مجد الاسلام» یا «الالیاده الاسلامیه» از بارزترین اعمال شعری اوست که در آن یگانه است و حماسه شعری او به شمار می‌آید که از خلال آن به تصویرپردازی قهرمانی اسلامی در سیره نبوی اقدام کرد. (الجیوشی، ۱۳۸۱: ۸۶۰-۸۶۳) اولین قصیده سیاسی او با نام «شکوی الإحتلال بلسان الحال» است با این قصیده شاعر حیات سیاسی‌اش را آغاز کرد و قبل از او کسی در میدان ادب، شعر سیاسی ظاهر نشده بود. با این قصیده، همگی جایگاه

واقعی‌اش را شناختند و سیاسیون متوجه ادب سیاسی و رسالت ملی‌گرایانه او شدند و اشعار او را برای یکدیگر نقل می‌کردند. (محرّم، ۱۹۸۴: ج ۱، ۱۰-۱۳) در سال ۱۹۴۵ یعنی زمانی که جنگ جهانی دوم رخ داد وفات یافت. (کحاله، ۱۹۵۷: ۵۷)

۳- مفهوم لغوی شهید و شهادت

شهید بر وزن فعلیل و جمع آن شهداء به معنی حاضر و شاهد از اسم‌های خداوند است و به کشته شده در راه خدا اطلاق می‌شود، گفته شده شهید، شهید نامیده شده؛ زیرا خداوند و ملائکه شاهدان او در بهشت هستند؛ و شهداء نامیده شده‌اند؛ زیرا همراه با پیامبر، شاهدان روز قیامت هستند. خداوند عز و جل می‌فرماید: «لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا». (ابن‌منظور، ۱۹۹۷: ج ۳، ۲۳۹-۲۴۳) شهید در لغت به معنای حاضر، ناظر و به معنای گواهی، گواهی‌دهنده و خبر دهنده راستین و امین و همچنین به معنی آگاه و نیز به معنی محسوس و مشهود و کسی که همه چشمه‌ها به اوست و بالأخره به معنی نمونه و الگو و سرمشق است. (شریعتی، ۱۳۸۰: ۱۵۶) شهید از ریشه «شهد» گرفته شده است و شین، هاء و دال، اصلی است که بر حضور و علم و آگاهی دلالت می‌کنند. (ابن‌فارس، ۱۳۹۹: ج ۳، ۲۲۱) همچنین جایی دیگر در معنای این واژه آمده است که شهادت یعنی آگاهی بر حکم و اقرار به آن، پس این شهادت مخصوص اهل علم و دانش است و جاهلان از آن دور هستند. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۲۶۸). عرب قبل از اسلام جز معنای لغوی شهید شناختی از آن نداشت اما شهادت در اسلام همت و هدف جهادگر مسلمان در زندگی دنیا است. (مرضی، ۲۰۰۵: ۲۶۵)

۴- توصیف شهید و شهادت:

مردن، سرنوشت اجتناب‌ناپذیر هر یک از ماست، جان متاعی است که بالأخره از دست ما خواهد رفت ولی این متاع به دو گونه از دست می‌رود، یکی اینکه آن را گم کنیم و دیگر اینکه آن را بفروشیم، کدام بهتر است؟ آن‌ها که در راه خدا کشته نمی‌شوند جانشان را گم کرده‌اند و در مقابل چیزی در دست ندارند و آن‌ها که این متاع را در راه رضای خدا می‌دهند و جانشان را در راه او مصرف می‌کنند کسانی هستند که آن را فروخته‌اند و در عوض چیزی گرفته‌اند. به شهادت در راه خدا از این منظر نگاه کنیم، شهادت، مرگ انسان‌های بزرگ و هوشیار است که نمی‌گذارند این جان، مفت از دستشان برود و در مقابل چیزی عایدشان نشود، مردن و شهادت پیری و جوانی می‌فهمد، بسیاری هستند که می‌میرند و در حقیقت جانشان از دست رفته است. (پارسا، ۱۳۸۵: ۲۳۴) شهید هر شخصی است که آگاهانه بیشتری نسبت به دیگران دارد و این عنوان را برای افراد بسیاری می‌توان استفاده کرد. در اسلام کشته شدن آگاهانه و از سر انتخاب در راه آرمانی مقدس و پاک که به تعبیر قرآن «فی سبیل الله» نامیده می‌شود، شهادت نام دارد و کسی که به چنین مقامی دست می‌یابد شهید است؛ البته پذیرفتن مرگ، هنگامی ارزشمند است و قداست دارد که از سویی آگاهانه و از سویی دیگر، رضایت و خشنودی خدا را در پی داشته باشد. (رضایی و همکار، ۱۳۹۴: ۱۱۵) شهید جایگاه والایی در تفکرات دینی و اسلامی دارد قرآن از جمله متون دینی است که برای شهید، جایگاه چشمگیر و قابل تأملی را بیان می‌کند که بر اهمیت این موضوع دلالت دارد. خداوند می‌فرماید: «وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزُقُونَ» (آل‌عمران: ۱۶۹) هرگز کسانی را که در راه خدا کشته شده‌اند مرده میندار بلکه زنده‌اند که نزد پروردگارشان روزی داده می‌شوند. در تعبیر قرآنی «قَتِلَ» به اضافه «فی سبیلِ اللَّهِ» کشته شدن در راه خدا همان شهادت است، کسی که به این جایگاه می‌رسد شهید است. (بلاوی و همکاران، ۲۰۲۱: ۲۶۷)

خداوند متعال در آیه ۱۱۱ سوره توبه نیز به مسئله شهادت و فروختن جان اشاره فرموده‌اند: «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدًّا عَلَيْهِ حَقًّا الْعَظِيمُ». (توبه: ۱۱۱) معامله‌ای بین خداوند و بنده‌اش

صورت گرفته است، شهید جاننش را در راه خدا فروخته و در مقابل بهشت و رضایت خداوند که متاعی گران بهاست نصیب او شده است.

شاید مرحله‌ای از تکامل وجود نداشته باشد که انسان با رسیدن به آن، به رستگاری و سعادت جاوید خود یقین پیدا کند، به جز مرحله «شهادت در راه خدا» که سعادت جاوید انسان در این مرحله به طور قطعی تضمین شده است. (محمدی ری شهری، ۱۳۵۷: ۵۰) شهادت مرگ دلخواهی است که مجاهد با همه آگاهی و منطق و شعور و بیداری و بینایی خویش، خود انتخاب می‌کند. شهادت در یک کلمه یک درجه است. وسیله نیست، خود هدف و اصالت است، خود، یک تکامل، یک علو یک مسئولیت بزرگ، یک راه نیم‌بر به طرف صعود به قله معراج و یک فرهنگ است. (نک، شریعتی، ۱۳۸۰: ۱۷۷ و ۱۸۰)

۵- مؤلفه‌ها و مضامین شهادت در شعر احمد محرم:

یکی از موضوعات و مفاهیمی که در دیوان سیاسیات احمد محرم به چشم می‌خورد مسئله شهادت است که چون نگینی بر الفاظ بیت اشعارش می‌درخشد.

۵-۱. برگزاری مراسم پاسداشت و تکریم شهید:

گرامیداشت شهیدان، راهی برای تسکین درد و رنج‌های خانواده شهید و بیان‌گر این مطلب است که راهشان ادامه دارد و عمل بی‌نظیر و جان‌فشانی آنان برای ایجاد امنیت در خاطر‌ها ماندگار است و همواره حضور آنان محسوس و ملموس است، لکن می‌توان گفت، در سطحی بالاتر زنده نگه‌داشتن یاد شهید در عمل کردن به سیره و روش و منش زندگی آن‌ها و الگو گرفتن از آنان است. یکی از شخصیت‌های انقلابی فلسطینی شیخ فرحان السعدی است که شاعر، در قصیده‌ای با عنوان «فی الإستشهاد القائد الفلسطینی فرحان» به شهادت رسیدن رهبر فلسطینی «شیخ فرحان» و بازتاب و تأثیر شهادت ایشان را بر جامعه فلسطین تصویرسازی کرده است و او را با لفظ «شهید الحق» مورد خطاب قرار می‌دهد:

لَكَ يَا شَهِيدَ الْحَقِّ قَامٌ   وَارَاهُ حَقًّا أَنْ يُقَامَ
 الْمَوْلَى   الْمَوْلَى وَسِيمٌ
 قُلْ لِلْمُجْتَبَى لَمْ يَصَادَفْ مَغْنَمًا   هَوْنٌ عَلَيْكَ دَمُ الشَّهِيدِ الْمَغْنَمِ
 هُوَ جَمْرَةُ الْحَرْبِ الْعَبَّاسِيَّةِ   لِلنَّصْرِ كُلِّ مَقْدَفٍ يَتَّقَى حَمْمُ
 هَاتِيكَ مَدْرَسَةَ الْجَاهِدِ   لِأَلِيِّ الْحَمِيَّةِ وَالشَّهِيدِ مُعَلِّمٌ
 مَقَامَةٌ   مِمَّنْ يَعِي الْمَعْنَى الْمَرَادَ وَيَفْهَمُ
 يُلَقِّبِي عَلَيْكَ الدَّرْسَ مِنْ دَمِهِ فَكُنْ   (محرم، ۱۹۸۴: ۸۴۷، ج ۲)

ترجمه: برای تو ای شهید در راه حق مراسم سوگواری برگزار شد البته که شایسته بود که موسمی را برای برگزاری مراسم سوگواره به تو اختصاص می‌دادند. به این شهید مجاهد بگو که درست است که با شهادتت هیچ اجر دنیوی و غنیمتی به دست نیاورده ولی مهم نیست چراکه خون شهید، خود بزرگ‌ترین اجر و غنیمت است. او همچون شعله آتشی است که در یک جنگ تمام‌عیار به پیکار با دشمن رفته و برای دستیابی به پیروزی هر شجاعی به پیکار با دشمن می‌رود. مدرسه جهاد از برای آن غیرتمندانی است که به

دفاع از وطن خود به پا می‌خیزند و شهید معلمی است که با خون خود به تو درس می‌دهد پس از کسانی باش که معنی و مفهوم درس او می‌فهمد و آگاه می‌شود

احمد محرم در مراسم بزرگداشت شهید، اعتقاد دارد که شایسته است به جای یک مراسم ماتم و اندوه، موسمی برگزار شود و از شهیدان همواره یاد شود، همچنین تشویق می‌کند مجاهدان را به میدان جنگ و به آنان گوشزد می‌کند که خون شهید، خود غنیمتی جنگی است که باید گرامی و پاس داشته شود و بیان می‌کند که جایگاه و مقام شهید، مکتب درس و جهاد است برای آنان که امتناع می‌ورزند از ورود رفتن به این شعله جنگی که بارها رخ داده و هر کس که خواستار پیروزی است در آن وارد می‌شود، شهید، معلم مدرسه‌ی جهاد و پیکار است، که با خونسش آموزش می‌دهد و وظیفه مجاهد این است، از کسانی باشد که مفهوم و مقصود را درک می‌کنند و آن را حفظ کرده سرلوحه مسیر خود قرار می‌دهند. معانی حماسه و فخر در الفاظ و کلمات این قصیده به چشم می‌خورد. در بیان اهمیت و ارزش خون شهیدان قطب بر این باور است که تنها کلماتی که خون از آن‌ها می‌چکد، خواهند توانست قلب انسان زنده‌ای را تغذیه نموده در آن تأثیرگذار باشند؛ اما آن واژه‌هایی که تنها بر دهان‌ها متولد شده و بر زبان‌ها جاری می‌گردند؛ بدون تردید، مرده و بی‌جان زاده می‌شوند و نمی‌توانند حتی یک وجب، بشریت را به جلو پیش ببرند. (قطب، ۱۴۲۷: ۱۳۸-۱۳۹)

۲-۵. تکریم سالگرد شهادت

احمد محرم قصیده‌ای از اشعارش را به «یوم الشهید» نام‌گذاری کرده است که در گردهمایی ملی آن را سروده و شهید و سالروز شهادتش را این‌گونه توصیف می‌کند:

يَوْمَ الشَّهِيدِ رَجَعْتَ أَيَّمَنَ مَرْجِعٍ وَطَلَعْتَ فِي الْأَيَّامِ أَسْعَدَ مَطْلَعٍ
غَيِّضْتَ عَبْرَةَ كُلِّ عَيْنٍ ثَرَّةً وَشَفَيْتَ لَوْعَةَ كُلِّ قَلْبٍ مُوجِعٍ
وَدَدَعْنَا جَمَّ الْجِرَاحِ مُرَوِّعًا وَقَيِّتْنَا جَذْلَانَ غَيْرِ مُرَوِّعٍ
فِي مَوْكِبِ عَالِي الْجَلَالِ مُحَبَّبٍ تَهْفُو إِلَيْهِ جَوَانِحُ الْمُتَطَّلِعِ
تَزْهُو بِتَاجِ دُونِهِ شَمْسُ الضُّحَى مُتَأَلِّقٌ بَدَمِ الشَّهِيدِ مَرَّعٍ

(محرم، ۱۹۸۴: ج ۲، ۸۱۲)

ترجمه: سالگرد شهادت آمد و چه نیکو و پربرکت روزی است این روز که پر یمن و خیر است. (شهید) با اقدام شجاعت گونه‌ات اشک‌های چشم‌های گریان خشک شد و دل‌های پردرد را مرهمی بودی. آن هنگام که از بین ما رفتی زخم‌هایت بسیار سهمگین و تکان‌دهنده بود ولی وقتی که جنازه‌ات را آوردند (به خاطر مقامی که به آن نائل گشتی) چهره‌ات را بسیار شادمان دیدیم و این منظر برایمان تکان‌دهنده نبود. با کاروان شهدای بلندمرتبه و با جایگاه رفیع تو را آوردند و دل‌های مشتاق به شهادت، با دیدنت به وجد آمد. تاج شهادت بر سر تو نهاده شد بسیار درخشان بود و گل‌کاری شده بود و درخشندگی آن از نور خورشید هم بیشتر بود.

محرم پربرکت ترین و نیکوترین طلوع و درخشش را به طلوع روز شهید اختصاص داده است، و آن را نماد پیروزی و عزت و سربلندی ملت می داند روزی که بر همه روزها برتری دارد، روزی که غم و اندوه از چشمها و قلبها زدوده می شود و به طور کلی ارمان دهنده آرامش و آسایش حاکم بر جامعه است.

۳-۵. تشویق به جهاد و شهادت

احمد محرم در قبال ملت خود احساس مسئولیت می کند و با سنگر شاعری به اشاعه فرهنگ شهادت و اهداف والای مجاهدان و شهیدان می پردازد. در قصیده «شهیدی یا مصر» از قومش برای رسیدن به آرمان های وطن، طلب یاری و جهاد می کند.

یا لقومی جَاهِدُوا لِاتِّهِنُوا وِسیّاتی اللهُ بالتَّصْرِ المِیْنِ
أُجِدُوا مِصرَ إِذا ما فَزَعَتْ وَاهابت بِالکُماةِ البِاسِلِینِ
إِحْفَظُوهَا إِنِّ مِصرًا إِن تَضِیعَ ضَاعَ فی الدُّنْیا تُراثُ المُسْلِمینِ

(محرم، ۱۹۸۴: ۴۲۱، ج ۱)

ترجمه: ای قوم من جهاد کنید و ضعیف نشوید و یاری آشکار خداوند خواهد رسید. مصر را نجات دهید هنگامی که ترسیده است و بر قهرمانان شجاع نهیب زد. از آن نگهداری و محافظت کنید همانا اگر مصر نابود شود، میراث مسلمانان در دنیا نابود شده است. این سه بیت عیناً در جلد اول و دوم دیوان سیاست احمد محرم آورده شده است، و می تواند به اهمیت و تأکید بر جهاد، مبارزه و شهادت از دیدگاه شاعر اشاره ای داشته باشد. شاعر با آوردن لفظ «قومی» سعی دارد عاطفه و احساسات مردم مصر را به غلیان و جوشش بیندازد، که تلاش کنند و دست از پیکار برندارند و نوید رسیدن پیروزی را به آنان می دهد و نهال امید را دل هایشان می کارد؛ و کلمه «انجدوا» را به صورت فعل امری به کار برده است آورده که دلالت بر حرکت و جنبش و اقدام دارد و از هم وطنانش طلب یاری می کند، برای برطرف شدن غم و اندوه از چهره مصر. احمد محرم مصر را میراث مسلمانان می داند و از ملت درخواست دارد که این میراث را از دست ندهند و در حفاظت از آن کوشا باشند، حفظ هر چیزی نیازمند فداکاری و از خودگذشتگی است که شاعران مقاومت، خواهان آن هستند.

۳-۵. پاسداشت اسوه ها و رهبران مقاومت

شخصیت های دینی و انقلابی همواره نقش بسزایی در پاسداری از خاک مرزوبوم ملت داشته اند، و با بذل جان، آرامش و آسایش را برای ملتشان خریداری کردند. در شعر احمد محرم، رهبران دینی نقش بسزا و پررنگی در حمایت از مردم و ملت داشته اند و محرم نیز آنان را از قلم نینداخته و یاد آن ها را زنده نگه داشته است.

احمد محرم قصیده «شهیدان» را به مناسبت شهادت دو تن از خلبانان شهید به نام فتحی و صادق از خلبانان عثمانی سروده است، که در سال ۱۹۱۳ به مصر آمدند و رهبری هواپیما را به عهده داشتند، این هواپیما در نزدیکی دمشق و ماتا سقوط کرد، در مصر به خاطر مصیبت آن دو خلبان اندوه شدیدی برپا شد، شاعر در این قصیده به توصیف آنان پرداخته، و در نگاه اول از خودگذشتگی و فداکاری آن دو را به تصویر کشیده است: (نک، محرم، ۱۹۸۴: ۲۲۱، ج ۱)

حَرَاً شَهِیدَینِ عَنِ عَرشِیهِما وَ هوی
بَنی الشَّهِیدانِ فِوقِ النِّجْمِ مَجْدُهُمُ
مُلکاهِما بَینَ ألامٍ وَأُترَاحِ
فی مَشْرِقیِّ مَن صَمِیمِ العِزِّ لَمَاحِ

(همان: ۲۲۳)

ترجمه: در ابتدای شهادت، از آرزوهای دنیوی خود دست کشیده‌اند و ملک خود را در بین دردها و ناراحتی رها کردند. این دو شهید بزرگوار مجد و بزرگی خود را بر بالای ستاره‌ها بنیان نهادند و نور آن‌ها از اعماق عزت و مجد آن‌ها درخشید. هواپیما مانند عرشه‌ای برای خلبان است که بر آن سلطه دارد، اگرچه این دو شهید از عرششان سقوط کردند و با فرودشان بر هم‌وطنانشان اندوه و غم چیره شد اما مجد و بزرگواری و خوی و منش آن‌ها ماندگار شد و در عزتمندی و درخشندگی مجدشان و والایی مقامشان از ستارگان برتر و بالاتر رفت.

۴-۵. الگوپذیری از شهید:

تأثیر الگو بر زندگی افراد جامعه امری بدیهی است، برگزیدن الگویی مناسب در جهت تعالی روح، روان و رفتار تأثیر وافر دارد و دارای اهمیت بسیاری است، در آیه ۲۱ سوره احزاب به انتخاب الگوی شایسته اشاره شده است که اهمیت این مسئله با ذکر این آیه از قرآن کریم بیشتر روشن می‌شود: (لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا) (احزاب، ۲۱) قطعاً برای شما در اقتدا به رسول خدا سرمشقی نیکوست برای آن کس که به خدا و روز بازپسین امید دارد و خدا را فراوان یاد می‌کند. احمد محرم، شهید را به‌عنوان الگویی مناسب و شایسته معرفی می‌کند:

سیری علی السنن السوی فَإِنَّهُ نورُ الشهيد علی المدی یزادُ
ثقةً وإیماناً وصدقاً عزیمةً تلك الذخائرُ ما لهنَّ نفاذُ
(محرم، ۱۹۸۴: ۶۶۱، ج ۲)

ترجمه: ای (هم‌وطنان) در مسیر معتدل و راست قدم بگذارید چرا که نور شهید همواره روشن‌کننده مسیر خواهد بود. اعتماد، ایمان و صداقت راسخ ذخایری هستند که تمام شدن برای آن‌ها نیست.

محرم مردم به دفاع از وطن تشویق می‌کند و برای قرار گرفتن در این راه به آنان امر می‌کند که بر مسیر شهیدان قدم بگذارند مسیری که نور شهید آن را روشن کرده است و از آنجاکه پیمودن هر مسیری توشه و ذخیره‌ای نیاز دارد، شاعر سه توشه «اعتماد، ایمان و صداقت راسخ» را برای مسیر شهادت لازم و کافی می‌داند. در این دو بیت مفاهیم ارزشمندی نهفته که روش‌کننده مسیر زندگی برای بشر است، شاعر با بکار بردن تشبیه در این بیت، شهید را ارج نهاده و او را چون همانند چراغی به تصویر کشیده که روشنی‌بخش است و این نور که بر راه و روش و مسیر زندگی است می‌تابد و در درون خود علاوه بر روشنایی، توشه و ذخایری گرانقدر دارد که فنا و نابودی به ساحتش راه ندارد و سعادت‌مندی (شهادت) را به دنبال دارد.

۵-۵. شهیدان زنده‌اند:

هدف اصلی شهید که محرک او به سوی جهاد و ایثار است رسیدن به حق است، و شهادت را به‌عنوان وسیله‌ای انتخاب می‌کنند برای رسیدن به مقصودشان و در فرهنگ قرآنی شهادت، حیات جاودان است، این اندیشه در شعر احمد محرم نمود یافته و شاعر به خلق تصویری از این جاودانگی دست زده است:

شهداءُ الحقِّ ماتو دونه وهو حیُّ العزُّ موفور الشَّمَمِ
واشتروهُ بنفوسٍ حرَّةٍ بذلوا من سَخاءٍ وکرم
(همان، ۷۴۲)

ترجمه: شهدای راه حق در راه حق کشته شدند و (حق) همواره زنده و عزتمند و دارای کرامت است. (شهیدان) حق را با جان‌های آزاده خود خریده‌اند و این جان‌ها را با سخاوت و کرم خود در راه حق فدا کردند.

محمد قطب شهیدان را سربازان فدایی می‌داند و می‌گوید: آنان سربازان جان‌برکف هستند، زمانی که دعوت‌کننده، آنان را به فدا شدن فراخواند، آن‌ها جان‌شان را به خداوند فروختند و خداوند جان‌شان را خریداری کرد. (قطب، ۱۴۲۷: ۲۴۵)

شاعر نیز در این دو بیت فوق تصویر خرید و فروش دو کالا را خلق کرده است، یک کالای مادی که جان است و فروخته می‌شود و در مقابل آن، کالای معنوی که زندگی جاودانه و عزتمند است خریداری می‌شود. جان مادی و فانی با سخاوتمندی و بخشش فروخته می‌شود و حیاتی خریداری می‌شود که عطر جاودانگی‌اش همه‌جا به فراوانی پخش و گسترده شده است، این عطر همان زنده‌بودن شهیدان است که در قرآن کریم رایحه عطر آگین «عند ربهم یرزقون» را منتشر می‌کند.

احمد محرم در قصیده‌ای دیگر با عنوان «انتم غیثها الهطل» که در جشن هلال احمر در دمنهور ۱ برای کمک به مردم طرابلس در تحمل رنج و ناراحتی آن‌ها سروده شد. این‌گونه شهیدان را توصیف می‌کند:

یا للشهید بدار الحرب تکنفه
 فیها الملائکة الأبرار والرسل
 یا للجریح صریحاً لا مهیاد له
 إلا النجیع وإلا النار تشتعل
 (محرم، ۱۹۸۴: ۱۹۴، ج ۱)

ترجمه: ای والامقام شهیدانی که ملائکه و پیامبران آن (مقام) را دربرمی‌گیرند. و ای مجروح جنگی که هیچ آرام و قراری نداری جز خون و آتش جنگ که جایگاهت است.

شاعر با صیغه تعجب «یا للشهید و یا للجریح» به عظمت جایگاه والای شهید در میدان جنگ اشاره می‌کند که ملائکه و رسولان الهی، شهید را در جنگ پوشش می‌دهند و یار و یاور و محافظ او هستند و در مصرع بعد تصویر مجروحان و زمین‌خوردگان جنگ را در ذهن مجسم می‌کند که گهواره و آرامش‌دهنده آنان خون درون شکم و آتش جنگ است که شعله می‌کشد، چیزی جز این نصیب آنان نمی‌شود. به نظر می‌آید احمد محرم با تجسم کردن این تصویر از شهید و مجروح جنگی ارائه می‌دهد در نظر دارد تا ارزشمندی مقام شهیدان را به بهترین وجه بیان کند او مقام والای شهید را با آوردن تصویرسازی ملائکه و رسولان که شهید را احاطه کرده و دربرگرفته‌اند به صورتی زیبا در ذهن تداعی می‌کند.

۵-۶. دفاع از وطن:

شعر احمد محرم شعر وطنی است که از عشق و علاقه‌اش به مصر سرچشمه می‌گیرد، عشقی که بر تمام حواسش سیطره دارد، و از زمان کودکی عاطفه‌اش را تحت‌تأثیر قرار داد. (نک، صدقی و همکار، ۱۳۸۸: ۵۹)

احمد محرم شاعر وطنی است و مانند بقیه شاعران مقاومت و پایداری، به سرزمینش اهمیت داده و علاقه‌اش را به مصر در اشعارش مجسم کرده است او در قصیده «مصر الحیاء» می‌گوید:

مصر انت الحیاء و الموت طراً
 لشهید رمیته بسهامک

ذهبت نفسهُ لِنَفْسِكِ زُلْفَى
وتَقَضَى مَرَامَهُ فِي مَرَامِكِ
(محرم، ۱۹۸۴: ۲۷۲، ج ۱)

ترجمه: مصر تو زندگی و مرگ ناگهانی هستی برای شهیدی که با تیرت او را هدف قرار دادی. شهید در راه عقیده تو (مصر) جان خود را فدا کرد و مرام و معرفت خود را در راه عقیده‌ات نثار کرد.

احمد محرم، مصر را مورد خطاب قرار می‌دهد و به‌طور همزمان مرگ و حیات را به آن نسبت می‌دهد. مصر را برای شهید، همزمان هم حیات و هم مرگ برمی‌شمرد، و می‌گوید مصر، شهید را با تیرش هدف قرار می‌دهد و شهید جانش با وطنش عجین شده و این دو از هم جدا نیستند و اهداف و مقصود او در جهت و هم سو با اهداف ملتش است. شهید آرمانش را در وطنش خلاصه کرده و جز مصر به چیز دیگری نمی‌اندیشد. و از هر آنچه چیزی غیر آن، بریده است.

جنگ را همه انجام داده و می‌دهند ولی جهاد را که همه انجام نمی‌دهند، جنگ برای کسب غنائم است و این جهاد که سهمی و غنایمی نیست بلکه خود نیز سهم و غنیمت است. منتها نه سهم اشخاص بلکه سهم خداست. مجاهد هنگامی که به درجه عظمای شهادت می‌رسد سهم خدا می‌شود. یکی از ارزش‌های مهمی که جهاد برای جامعه انسانی به ارمغان می‌آورد، حفظ شرافت و زندگی با عزت است. اگر جهاد در زندگی انسان نباشد، شرافت و عزت از انسان و حیات او سلب می‌شود. که در این صورت انسان بمیرد بهتر از آن است که زنده بماند. (پارسا، ۱۳۸۵: ۴-۵)

قصیده «شهداء الحق» در مراسمی سروده شد که برای یادبود شهدایی که به خاطر دفاع از وطن در دمنهور سقوط کردند، برپا شده بود. در این ابیات احمد محرم، جوانان وطن را به آینده امیدوار می‌کند:

أ عَلَى الْمَاتِمِ تَخْفَقُ الْأَعْلَامُ   أَمْ مَجْدُ مِصْرَ عَلَى الدَّمَاءِ يُقَامُ؟
قُلْ لِلشَّبَابِ الْجَازِعِينَ: رُوَيْدَكُمْ   مَضَّتِ الْهَمُومُ وَزَالَتِ الْأَلَامُ
لَمْ يَبْقَ إِلَّا الْحَقُّ يَشْهَدُ عَيْدَهُ   وَطَنٌ لَكُمْ مَتَهَلُّ بِسَامُ
أَوْحَى إِلَيَّ شُهَدَائِكُمْ، فَتَقَدَّمُوا   إِنَّ الْحَيَاءَ عِمَادُهَا الْإِقْدَامُ
كَيْفَ الْقَرَارُ لِمَنْ يُحِبُّ بِلَادَهُ   وَالشَّعْبَ يُنَكِبُ وَالْبِلَادُ تُضَامُ؟

(محرم، ۱۹۸۴: ۷۷۸، ج ۲)

ترجمه: آیا در اجتماع اندوهگین مردم (مراسم تدفین) پرچم‌ها به اهتزاز درمی‌آیند، آیا شکوه مصر بر خون‌ها برپا می‌شود. به جوانان ناشکیبا بگو آرام باشید غم و اندوه گذشت و درد و رنج‌ها از بین رفت. چیزی از شهید جز حق نمانده که آن هم هلهله‌کنان و شادمان برای وطن باقی مانده است به شهیدانتان الهام شد پس آمدند همانا ستون‌های زندگی اقدام و عمل کردن است. کسی که کشور و سرزمین خود را دوست دارد چگونه آرام و قرار داشته باشد درحالی که می‌بیند مردمش رنج می‌برند و کشورش مورد ظلم واقع می‌شود؟

شاعر این قصیده را با سؤال شروع کرده و با سؤال به آن پایان داده است تا بدین‌وسیله اهمیت موضوع دفاع از وطن را مجسم کند او می‌گوید: آیا پرچم‌ها را اندوه بالا می‌برد و به اهتزاز درمی‌آورد یا اینکه مجد و عظمت مصر با خون‌های ریخته شده پابرجا و استوار می‌ماند؟ محرم در پی این سؤال، جوانان بی‌تاب و بی‌قرار را به داشتن صبر دعوت می‌کند و به آنان نوید می‌دهد که غم و اندوه زایل

خواهد شد و فقط حق است که باقی می‌ماند. محرم در لابه‌لای شعرش به شکل پنهانی، جوانان مصر را به اقدام کردن امر می‌کند با بیان این مطلب که دست به عمل زدن شهیدان موجب پابرجایی ستون‌های زندگی است. شاعر در ادامه این ابیات باز هم بار دیگر با سؤال و استفهام انکاری قصد اقرار گرفتن و تأیید مطلب موردنظرش را دارد، و با این جملات بار دیگر جوانان را به حرکت و پویایی دعوت می‌کند تا به دفاع از وطن برخیزند و همواره در صحنه حضور داشته باشند، و حس وطن‌دوستی آنان را تحریک می‌کند و سؤالش را این‌گونه بیان می‌کند: چگونه می‌شود کسی که حب وطن دارد حرکتی انجام ندهد و آرامش داشته باشد در حالی که ملت در مشکلات هستند و کشور در ستم به سر می‌برد؟

۵-۷. اثربخشی خون شهیدان:

دغدغه و نگرانی احمد محرم از پایمال نشدن و تأثیر خون شهیدان بر جامعه است که در ابیاتی از شعرش با ادبیات استفهام و پرسشی آن را بیان می‌کند و نتایجی را که شهادت آنان برای ملت در برداشته را بیان می‌کند:

أَمْ صَارَ الشُّهَدَاءُ: أَيْنَ دِمَاءِ وَهْمٍ   وَهَلِ اشْتَفَى مِنْهَا وَمَنْكَ أَوْامُ؟
 هَلْ أَطْفَأَ الْعَدْلُ الْغَلِيلُ؟ وَهَلْ سَمَا   لِلْحَقِّ رُكْنٌ وَاسْتَتَبَ نِظَامُ؟
 (محرم، ۱۹۸۴: ۷۷۹، ج ۲)

ترجمه: ای میدان‌های جنگی که خون شهیدان در آن ریخته شده این خون‌ها چه شد و آیا عطش ظالمان با این خون‌هایی که ریخته شد برطرف شد؟ آیا عدل کینه را خاموش کرد و آیا برای حق ستونی بالا رفت و نظام برقرار و پابرجا شد؟ شاعر با اسلوب جان‌بخشی به اشیاء، مکان شهادت شهیدان را مورد خطاب قرار داده و از آن‌ها که شاهد ریخته شدن خون شهیدان بوده‌اند از تأثیر آن خون‌های جاری سؤال می‌کند، خون‌هایی که مانند جویباری کینه را می‌زدایند و پایه‌ها و ستون‌های حق را ایجاد می‌کنند. خون در این ابیات نماد برپایی عدالت و حق و استقرار آرامش شده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی

منابع و مأخذ:

منابع عربی

- قرآن کریم ترجمه محمدمهدی فولادوند
ابن فارس، محمد بن مکرم، (۱۳۹۹ ق)، *مقاییس اللغة*، بیروت، دار صادر.
ابن منظور، ابی الحسین احمد، (۱۹۹۷ م)، *لسان العرب*، دمشق، دار الفكر.
راغب اصفهانی، حسین بن محمد، (۱۴۱۲ ق)، *المفردات فی غریب القرآن*، بیروت، دارالمعرفة.
قطب، محمد، (۱۴۲۷)، *دراسات إسلامیة*، ط ۱۱، مصر، دارالشروق.
کحاله، عمر رضا، (۱۹۵۷)، *معجم المؤلفین*، دمشق، مطبعة المترقی.
محرم، احمد (۱۹۸۴) *دیوان محرم سیاسیات ۱ و ۲*، کویت: مکتبة الفلاح.
مرضی، عبدالرحمن، (۲۰۰۵)، *الشهادة و الشهید فی الشعر العربی فی صدرالاسلام والعصر الاموی*، ط ۱، مصر، مکتبة الثقافة الدینیة.

منابع فارسی

- پارسا، غلامعلی، (۱۳۸۵)، *جوانان در جهاد و شهادت*، مشهد، نشر الف
شریعتی، علی، (۱۳۸۰)، *حسین وارث آدم*، تهران: انتشارات قلم.
محمدی ری شهری، محمد، (۱۳۵۷)، *شهادت در نهج البلاغه*، قم، انتشارات یاسر.

مجله‌ها

- بلاوی، رسول، رویضی، رحیم و غافلی، جمال، (۲۰۲۱)، «تجلیات الشهید و الشهادة فی الشعر العراقی محمدحسین آل یاسین»، *حولیات جامعه قائمہ للعلوم الاجتماعیة و الانسانیة*، المجلد ۱۵، العدد ۱، صص ۲۶۷-۲۷۷.
الجیوشی، محمدابراهیم، (۱۳۸۱)، «شاعر العروبة و الاسلام احمد محرم»، *نشریه علوم انسانی الازهر*، العدد ۲۰، صص ۷۲-۷۷.
خو محمدی خیرآبادی، سعید، (۱۳۸۲)، «جلوه‌هایی از فرهنگ شهادت در شعر انقلاب»، *مجله مشکوة*، شماره ۴، صص ۸۷-۹۸.
رضایی، ابوالفضل و تیموری شاد، زهرا، (۱۳۹۴)، «شہید و شہادت در شعر محمد العید آل خلیفه»، *پژوهش نامه نقد ادب عربی*، شماره ۲، صص ۱۰۹-۱۳۱.
صدقی، حامد و صاعدی، احمدرضا، (۱۳۸۸)، «الوطنیة الصادقة فی شعر احمد محرم»، *مجله اللغة العربیة و آدابها*، العدد ۹، صص ۵۷-۷۲.
پی نوشت:
۱- دمنهور یکی از شهرهای مصر است که در شمال جمهوری مصر واقع شده و پایتخت استان بحیره است و نام‌های دیگر آن، شهر نور، شهر نصر، و شهر بحیره است. (<http://mawdoo3.com>)

Sources and references

-The Holy Quran, Translated by Mohammad Mahdi Foladvand.

-Balavi, Rasool, Roizi, Rahim and Ghafeli, Jamal, (2021), "Manifestations of the martyr and martyrdom in Iraqi poetry, Muhammad Hussein Al Yassin" Hawliyat Jameat Ghalemat Lelolom Al-ejtemaeiyat va Al-ensaniyat, al-mojalad15, Al-adad1. 267-277.

- Ibn Fares, Abi Hassan Ahmad (۱۳۹۹AH): "Mghayyes al-Loghat", Damascus: Dar al-fekr.

-Ibn Manzur, Muhammad bin Mukram. (1997). *Lisan al-Arab*. Beirut: Dar Sadir.

-Parsa, Gholam Ali (2006) Youth in Jihad and Martyrdom, Mashhad: Nash A

-Al-Jiyoshi, Muhammad Ibrahim (2002) Poet of Arabism and Islam, Ahmed Muharram, Al-Azhar Humanities Journal, No. 20, 72-77

-Kahalat, Omar Reza, (1957), Mojam Almoalefin, Damascus, Al-Mutaraqi Matbaat.

-Khomohamdi Khairabadi, Saeed (2003) Manifestations of Martyrdom Culture in Revolutionary Poetry, Islamic Research Foundation, Department of Khorasan Studies, Mashkwa Magazine, No. 81.

- Al-Raghib al-Isfahani, Hossein bin Muhammad (1412 AH): “Al-Mufardat fi Gharib al-Qur’an”, Beirut: Dar al-marefat.

- Rezaei, Abolfazl and Zahra Timuri Shad (2015) Martyrdom and martyrdom in the poetry of Muhammad Al-Eid al-Khalifa, Arabic Literature Review, No. 2, 109-131.

-Qutb, Muhammad (١٤٢٧) Islamic Studies, H., Cairo, Egypt: Dar al-Shurouq, vol. ١١

-Shariati, Ali (٢٠٠١) Hossein Waris Adam, Tehran: Qalam Publications.

-Sedki, Hamed and Ahmad Reza Saadi (200٩) Al-Wataniyyah al-Sadigha in the poetry of Ahmad Muharram, Journal of Arabic Language and Literature, No. 9, 57-72.

-Marzi, Abdulrahman, (2005), Martyrdom and martyr in Arabic poetry at the beginning of Islam and the Umayyad era, Egypt, Maktabat Al-saghafat Al-diniyat.

- Muharram, Ahmad (١٩٨٤) Diwan Muharram Political Science ١ and ٢, Kuwait: Al Falah School.

-Mohammadi Ray Shahri, Mohammad (١٩٧٨) Martyrdom in Nahj al-Balaghah, Qom: Yasir Publications.